

Krig som en skabende faktor

Nationalisme i moderne forstand fandtes ikke i middelalderen, men i den sene middelalder, med hundredårskrigen 1337-1453 mellem England og Frankrig som katalysator, udvikledes institutioner og ideer, som blev forløbere for de moderne begreber 'nation' og 'nationalisme'.

Af Lene M. Pedersen

Vi har alle mærket nationalfølelsen vælte op i os - når flaget går til tops, når vi slår et andet land i fodbold eller håndbold, eller når dronningen holder sin nytårstale til det danske folk. I sådanne øjeblikke er man bevidst om at høre til et bestemt folk og en bestemt stat. Men en national identitet er et moderne fænomen, som ikke ville være blevet mødt med forståelse i f.eks. middelalderen. Men hvornår udvikledes nationalstater og en national identitet? Svaret kan måske findes i den sene middelalders europæiske udvikling, men i forskningen er uenigheden udbredt.

[...] the nation [...] belongs exclusively to a particular, and historically recent period ... in its modern and basically political sense the concept *nation* is very young (Hobsbawm 2000: 9,18).

[...] an English nation-state survived 1066, grew fairly steadily in the strength of its national consciousness through the later twelfth and thirteenth centuries, but emerged still more vociferously with [...] the pressures of the Hundred Years War [...] (Hastings 1999: 5).

Middelalderens Europa

Middelalderen var præget af adskillige og ret forskellige statsformer: den feudale stat, bystaten, byforbund, pavedømmet/kirken og præ-territorialstaten. Gradvist udvikledes den territoriale statsform og blev dominerende, men det skete først hen imod slutningen af det 17. århundrede (Kaspersen 1997: 8) I 1300-tallet var det absolut ikke indlysende, at den territorialstat, der meget svagt kunne skimtes bag det feudale system, ville komme til at dominere, idet såvel bystater som byforbund var militært, politisk og diplomatisk effektive. Europa i middelalderen var politisk og organisatorisk særdeles fragmenteret i blandt andet bystater, private godser og mere eller mindre vagt definerede kongeriger. De centrale autoriteter var svage, og krigsførelsen var lokale affærer udført af individuelle riddere og med en teknologi, der kun krævede beskedne social og økonomisk organisation. Periodens sidste århundreder er imidlertid præget af en gradvis centraliseringsproces. Tydeligst i England og Frankrig, hvor kongemagten langsomt fik mere kontrol med to områder, der var af afgørende betydning for staten: skattevæsen og militærvæsen.

Senmiddelalderen var således vidne til svækkelse af de gamle *universelle* værdier - pavelige og imperiale - og en fremkomst af andre, mere *nationale* værdier i deres sted. Men begreber med ideologisk-politisk indhold som nation og nationalisme kan forventes at have forandret

sig betragteligt i historiens løb, især når begreberne har psykologiske overtoner. Moderne forestillinger om stat, nation og nationalisme kan derfor ikke lægges ned over den middelalderlige verden, og en stor del af den faglige uenighed skyldes formentlig, at forskerne bruger forskellige definitioner af begreberne stat, nation og nationalisme.

Skabt af krig

Ved hundredårskrigen begyndelse i 1337 var nationalfølelsen i Frankrig og England beskeden. Men ifølge Strayer var denne følelse ved krigens slutning i 1453 i stærk vækst og et fænomen, der fremmedes officielt fra kongemagtens side (Strayer 1971: 262). Kan krigen være grunden til denne udvikling?:

War [...] could be called the greatest instrument of national unification [...] A typical instance was the Hundred Years War between England and France. It has decisively furthered national unity on both sides, and also developed fundamental national traditions (Hertz 1972: 54).

Krigen begyndte i 1337 som en dynastisk fejde mellem det franske og det engelske monarki og er egentlig flere krige afbrudt af fred og våbenhviler. Krigen sluttede i 1453, men en egentlig afslutning fandt først sted i 1559, da England afstod den sidste engelske besiddelse på kontinentet, Calais, til Frankrig. Man kan spørge sig selv om, hvilke ændringer i økonomisk og militær struktur der fandt sted under krigen, og i hvilken forstand disse ændringer kan berettige brugen af begreberne *nation* og *nationalisme*?

Nation og stat i senmiddelalderen

Nøgleproblemet er fastsættelse af begyndelsestidspunkter: Hvornår kan man tale om stat, nation og nationalisme? Og dette problem kompliceres yderligere, idet der ikke er enighed om definitioner.

Den såkaldt *modernistiske* skole - primært repræsenteret ved nationalismeforskere - hævder, at nationalismen er et relativt moderne fænomen, og at man ikke kan tale om nationalisme før slutningen af 1700-tallet. Det var nationalismen, der skabte nationerne, ikke omvendt. Det er ikke berettiget at tale om nationalisme i senmiddelalderen, og derfor eksisterede begrebet nation heller ikke som politisk eller mental kendsgerning. Den modernistiske opfattelse fornægtes direkte af andre forskere - primært middelalderforskere - der som repræsentanter for den *medievalistiske*¹ skole hævder, at nationa-

¹ begreberne 'modernister' og 'medievalister' (min oversættelse af det engelske 'medievalists') er hentet hos Hastings, 1999.

lismen er præ-moderne, og at nationen eksisterende før nationalismen. Medievalisterne er enige om, at staten eksisterede i senmiddelalderen.

Staten er i sin mest enkle og abstrakte definition en forsvarsform med det mål at forhindre konkurrerende stater i at overtage suveræniteten. En stats fødsel er et komplekst fænomen, der involverer mange historiske processer, og bygningen af stater er sket gradvist, uden overordnet plan, men ved indgangen til 1300-tallet kunne specielt England og Frankrig skimtes i deres definitive form bag den feudale struktur. I England var statsbygningsprocessen synlig allerede omkring år 1000, mens Frankrig nåede denne fase omkring år 1300 (Finer 1975: 109).

Ordet og konceptet 'stat' træder først frem med renæssancen, og staten, som vi kender den, er således et relativt nyt fænomen. England og Frankrig var således endnu ikke stater, da den store konflikt udspillede. Men dette kan også være en klassisk fejlslutning - kun at acceptere eksistensen af begreber, når disse har fået navn. Begrebet 'stat' eksisterede ikke i middelalderen, fordi fænomenet var skjult bag den universelle kirke, men *indholdet* i begrebet kan have eksisteret i praksis.

Begrebet 'nationalisme' forbindes naturligt med begrebet 'nation', der ganske vist anvendtes i middelalderen, men hvis betydning er omdiskuteret. Ordet brugtes dog undertiden om folk, der var født i et bestemt land. Hastings finder på baggrund af en undersøgelse af ordets historie og anvendelse i engelske religiøse tekster, at begrebet nation allerede i 1300-tallet brugtes eksplicit i betydningen "a people" med eget sprog, egne love og sædvaner - dog ikke i "exactly" den samme betydning som i dag (Hastings 1999: 17f). Huizinga anvender det samme materiale, men er mindre markant i sin tolkning. Han gør opmærksom på, at 'natio' i den latinske bibeloversættelse *Vulgata* bruges vekslende med 'gentes' og 'populos'. Den bibelske brug af disse ord bestemte deres betydning, og 'natio' fik derfor en klar betydning af stamme, sprog og region. I senmiddelalderen blev 'natio' gradvist et udtryk for en gruppefølelse over for andre, (Huizinga 1972: 18)² og i begyndelsen af 1500-tallet blev ordet 'nation' synonymt med ordet 'people'. Dette skete i England, der dermed kan kaldes verdens første nation.

For modernisterne er nationalisme et relativt sent opdukket politisk princip, der hævder, at den politiske og nationale enhed skal være overensstemmende, og nationalismen tillægges stor nationsdannende kraft. Folkets loyalitet rettedes mod den nation, der skabtes af nationalismen. Nationalisme eksisterer først, når folkets primære loyalitet er rettet mod nationen. Det domine-

rende loyalitetsprincip i middelalderen var religiøs enhed, og nationalisme er derfor ikke et begreb i den middelalderlige forestillingsverden. Middelaldermenneskets loyalitet var universel, lokal og først til sidst national:

The scale of allegiance of most men would have gone something like this: I am first of all a Christian, second a Burgundian, and only third a Frenchman (Strayer 1971: 253).

Ud fra en sociologisk synsvinkel vil være nærliggende at antage, at de højere sociale lag - eksempelvis det transnationale ridderskab - var mere internationalt indstillede, internationalt tænkende og politisk aktive end gennemsnitsbefolkningen. Den privilegerede elites nationalisme i præmoderne samfund er ifølge Hobsbawm *proto-nationalisme* (Hobsbawm 2000: 73f). Disse sociale lag og deres idéverden er repræsenteret i de skriftlige kilder, men det er klart illegitimt at ekstrapolere fra elite til massen. Den almindelige befolkning kan antages at være optaget af lokalsamfundet, og som oftest geografisk og socialt immobil, hvilket indebærer minimal kontakt med omverdenen.

Militære og økonomiske aspekter

Krigens længde og omfang stillede enorme ressourcetekrav, og for at tilfredsstille disse krav omdannedes de kongelige regeringer, især i Frankrig, fra administratorer af kongelige husholdninger til specialiserede bureaukratier. Disse bureaukratier eksperimenterede med forskellige måder at strukturere administrationen og sikre staten indtægter (Sussman 1993: 44, 47). Hundredårskrigen kan således ses som begyndelsen på afslutningen af den feudale stat, hvor den ændrede militære teknologi og strategi med anvendelse af fodfolk - især den engelske langbue, der havde stor succes i krigens første del - gav den feudale militære struktur et fatalt slag, idet det tunge, individuelt kæmpende kavaleri ikke havde noget modtræk. Denne udvikling fik alvorlige konsekvenser for den feudale statsform, idet større hære - efterhånden udstyret med artilleri - krævede større økonomiske midler. I løbet af 1300-tallet opstod således de første professionelle bureaukratier, skattesystemet effektiviseredes, og ekstraordinære skatter til finansieringen af krigen blev efterhånden permanente, og det tyder på større magt til kongen. Kongemagten søgte at erstatte betaling i naturalier eller tjenester med betaling i kontanter, og opbygning af et skattesystem gav kontante midler til at undgå det feudale opbud, der i stigende grad viste sig ineffektivt. Krigen accelererede en centripetal proces, der allerede var i gang, men netop behovet for penge til krigsførelse er blevet set som den primære tilskyndelse til at skabe de tidlige statsinstitutioner.

Det feudale system

I det feudale system var alle politiske relationer personlige, og det personlige bånd bandt hver mand til en højerestående i det sociale hierarki - principielt var selv den laveste livegne bundet til kongen. Statens formelle suverænitæt lå hos kongen i toppen af hierarkiet, og der var reelt ingen skelnen mellem embede og person.

Se iøvrigt Hobsbawm, 2000; Gellner, 1983 og Anderson 1983 for eksempler på den modernistiske opfattelse. Se Hastings, 1999 for eksempler på den medievalistiske opfattelse.

² 'Gens' og 'populos' oversættes med 'stamme' og 'folk' (Huizinga 1972: 18).

Systemet var således baseret på lenslydighed og personlige relationer mellem folk og leder. Kongen var imidlertid militært afhængig af sine vasaller, der kunne være bundet til flere ledere på samme tid og derfor have flere samtidige loyalitetsbånd. Lensforhold og ægteskaber mellem herskerslægter og mellem adelslægter bestemte troskabsforholdet, men gradvist blev selve landet en bestemmende faktor. Hundredårskrigen accelererede denne udvikling og stillede vasaller med loyalitetsbånd til begge krigsførende konger over for uundgåelige valg. Den fremtrædende franske adelsmand Enguerrand de Coucy havde store besiddelser i såvel Frankrig som England og var, mens han opholdt sig i England som gidsel, blevet gift med en datter af Edward III. I august 1377 sendte Coucy en formel opsigelse af troskab til den nye engelske konge, Richard II:

Now it has happened that war has arisen between my natural and sovereign lord, on the one part, and you on the other [...] but my lord has commanded and required me to serve him and acquit myself of my duty, as I am bound to do [...]. Therefore, most honourable and puissant lord [...] I acquaint you with the aforesaid things and return to you all that I may hold from you in faith and homage (Tuchman 1978: 303).

Opsigelsen af troskab betød, at Coucy skilte sig af med sin engelske familie og sine engelske besiddelser, der var dømt til konfiskation. Tuchman opfatter Coucys opsigelse som et valg af nationalitet "even if the word did not yet exist", og hun ser det som et udslag af en national følelse, der blussede op i en fase af krigen, hvor franskmændene havde fremgang (Tuchman 1978: 303).³

England

På grund af geografiske omstændigheder havde England klart definerede grænser, og allerede i slutningen af 1100-tallet stod det klart, at al autoritet inden for disse grænser stammede fra kongen – rigets forskellige regioner havde ingen større selvstændighed. Fraværet af rodfastede regionale institutioner gavnede den engelske regerings effektivitet og reducerede behovet for et større antal professionelle administrative organer. Det var således ikke nødvendigt med lokale forhandlinger, når en skat skulle opkræves, da Parlamentet kunne tale for hele riget (Strayer 1970: 47f).

Omkring 1300 var den personlige riddertjeneste stort

³ Coucys valg af opsigelsestidspunkt er tankevækkende og har næppe været tilfældigt. Ægteskabet og troskabsforholdet var indgået i 1365 (Tuchman, 1978: 219) i en fredsperiode - iøvrigt et godt eksempel på, at ridderskabets transnationale bånd sluttedes igen i fredsperioder - men også under det 12-årige ægteskab havde der været deciderede krigshandlinger (se Allmand, 1988: 22), hvor Coucy havde forholdt sig neutral. Det kan derfor ikke være et krigsudbrud, der har udløst opsigelsesbrevet. Men med Edward III's død løstes Coucy af et personligt bånd til den gamle konge, der havde behandlet ham godt og givet ham sin datter til ægte. Det er muligt, at nationale følelser har spillet en rolle for opsigelsen – Coucy taler om "my natural [...] lord" - men rent personlige, menneskelige bånd har bestemt tidspunktet.

set afløst af kontant betaling til kongen, og under hundredårskrigen var oversøisk tjeneste ikke nogen forpligtelse. En sådan tjeneste var baseret på individuelle kontrakter mod betaling. Ifølge Keeney var det allerede i 1327 således en stiltiende aftale, at riget var defineret som England, og at alle var forpligtede til at forsvare det. Kongen måtte gerne rekruttere tropper til tjeneste uden for England, men han måtte selv betale dem (Keeney 1972: 93).⁴ Det var kompliceret og dyrt at sende en hær af tungt kavalleri til Frankrig, hvor imod omkostningerne ved udsendelse af infanteri var mere beskedne. Det militære taktikskifte med udstrakt brug af infanteri og specielt uddannede bueskytter, der fik fatale konsekvenser for den feudale ridderhær i Frankrig, var i realiteten primært dikteret af økonomiske omstændigheder, ikke af en speciel militær indsigt hos de engelske hærførere. Den sidste indkaldelse af den feudale krigshær fandt sted i 1385, og dermed var den feudale hærs dage forbi. De engelske konger rekrutterede nu med argumenter om løn og mulighed for materielle fordele ved krigen, uden tvivl ved plyndring (Allmand 1988: 92f).⁵ Den ændrede militære struktur og taktik med udstrakt brug af infanteri betød, at de engelske hære for en stor dels vedkommende bestod af "commoner armies of foot soldiers", der blev betalt direkte af kongen. Det er Hastings synspunkt, at disse soldater blev "nationalised by the very way they fought while the French were not" (Hastings 1999: 49).

De engelske regenter søgte gennem regelret propaganda at sikre sig offentlighedens støtte til krigsførelsen, og i 1375 og 1378 kunne den engelske biskop af Rochester ligefrem erklære, at "God had usually been English" (Allmand 1988: 137ff). I propagandaen anvendtes fjendebilleder, og derved skabtes en national selvbevidsthed. Denne bevidsthed baseredes blandt andet på sproget, og der havde tidligt været røster fremme om, at børn ikke skulle tvinges til at forlade deres eget sprog. Engelsk havde været de lavere klassers sprog, mens det officielle sprog siden 1066 havde været fransk. I slutningen af 1300-tallet begyndte engelsk i stigende grad at være sproget i Parlamentet, i litteraturen og ved domstolene. Det engelske monarki, der med Hastings formulering var som forhekset af ønsket om at herske over Frankrig, fastholdt imidlertid det franske sprog langt op i tiden. Det er historiens ironi, at de engelske kongers krav på den franske trone fremkaldte hundredårskrigen, der bevirkede en voldsom forøgelse af nationalfølelsen og de anti-franske følelser i England, mens målet i virkeligheden var at forene de to lande under den engelske krone.

Det politisk-administrative system, som de engelske

⁴ Keeney forklarer ikke, hvordan han kan kende til eksistensen af en stiltiende aftale, der jo netop ikke har sat sig konkrete spor i kilderne – formentlig begrundet under det med de agerendes handlinger, der således må have vist, at oversøisk tjeneste ikke var en pligt.

⁵ Først 1645 oprettedes en permanent militærstyrke i England – allerede 1445 havde Charles VII oprettet en stående fransk hær (Finer, 1975: 99).

konger anvendte i organiseringen af krigen og til dens finansiering, var i hovedsagen skabt før krigsudbruddet, og allerede omkring år 1200 havde landet permanente institutioner med professionelle eller semi-professionelle embedsmænd. Parlamentet kunne bevillige ekstraordinære skatter, og det centrale finanskontor, the Exchequer, kunne systematisk opkræve dem. Den tidlige centralisering og landets ringe størrelse – sammenlignet med Frankrig – havde som konsekvens, at der ikke var behov for et bureaukratisk apparat til at kontrollere semi-autonome provinser. Den lokale administration blev for en stor dels vedkommende udført af lokale "notables", der ikke fik betaling for deres arbejde. I England udvikledes derfor ikke en egentlig bureaukratisk organisation, og landet forblev i den henseende feudalt i struktur længere end Frankrig (Kaspersen 1997: 41, se også Strayer 1970: 73). Det forholdsvis enkle bureaukratiske system viste sig ganske sejlivet, og på trods af de langvarige krigsperioder var centraliseringsudviklingen i England afdæmpet, og der var heller ingen revolutionerende tiltag på skatteområdet. Samtidig var landet begunstiget af den geografiske isolation, og det skotske pres mod nordgrænsen var ikke tilstrækkelig tilskyndelse til en stærk centralisering (Kaspersen 1997: 40, se også Porter 1994: 31).⁶

Frankrig

Frankrig havde ingen virkelig centralmagt, og landet var ved indgangen til krigen stadig en feudalstat, splittet i mange større eller mindre enheder, hvis loyalitet over for landet Frankrig var svag. De franske konger kunne i realiteten kun udøve en overordnet kontrol med disse ret selvstændige politiske enheder. I begyndelsen af 1300-tallet var to tredjedele af det nuværende Frankrig samlet på denne måde (Finer 1975: 126).⁷ Der udvikledes derfor en administration i flere lag, hvor lokale embedsmænd blev kontrolleret af provinsernes embedsmænd, der kontrolleredes af regionale embedsmænd, der så kontrolleredes fra Paris. Dette komplekse system svækkede naturligvis effektiviteten.

På det militære område gik udviklingen i samme retning som i England, selv om den feudale militære form fik længere levetid i den franske hær, idet de franske bønder ikke var en integreret del af den franske krigsindsats. Bondebefolkningen var ikke bevæbnet eller trænet som de engelske bueskytter var det, det franske princip var, at bønderne betalte skat, og ridderskabet kæmpede. Det militære system opererede på klassebasis, og dette medførte, at den militære struktur ikke påvirkede den nationale bevidsthed som i England. Hæren var aristokratiets interessesfære, og omkostningerne til det tunge kavalleri, der suppleredes med lejede armbrøstskytter fra Genua, var enorme. Nederlagene

⁶ Porter mener, at den engelske statsdannelse fulgte en "constitutional path" i modsætning til kontinentstaterne (se Porter, 1994: 39), og at årsagen var den territorialt geografisk betingede sikkerhed bag Kanalen (Finer, 1975: 47).

⁷ Finer pointerer, at de franske konger kun kunne "...aggregate a kingdom of the Franks rather than homogenize a 'France'" (Finer, 1975: 126).

ne i krigens første fase introducerede systemet med kontraktansatte kompagnier, men først efter nederlaget ved Agincourt i 1415 forsvandt den feudale hær og erstattedes af betalte professionelle. I 1445 skabte Charles VII en stående hær, måske i første omgang for at skaffe beskæftigelse til de ledige landsknægte, der hærgede landet efter en fredsslutning.

Slaget ved Agincourt (1415).

Den franske hær angreb Henry den Femte ved Calais. I slaget døde 1000 franske soldater over for kun 100 englændere.

Skatteindtægter

Den franske krone var afhængig af indtægter fra kongens domæne og forskellige traditionelle skatteindtægter. Hertil kom ekstraordinære skatteindtægter, der skulle godkendes af lokale repræsentative forsamlinger (Sussman 1993: 44, 47).⁸ Den svage centralmagt gav de franske konger færre muligheder for at rejse finanser, end de engelske konger havde. Frankrig havde intet centralt finanskontor som det engelske the Exchequer, der systematisk kunne opkræve skatter, og Frankrig havde ingen central forsamling som det engelske Parlament, der kunne give samtykke til udskrivelse af ekstraordinære skatter (Finer 1997: 934).⁹ I flere faser af krigen måtte de franske konger rejse kapital ved en

⁸ Af traditionelle skatteindtægter kan nævnes en saltskat.

Nogle skatter opkrævedes en gang om året, andre hvert tredje år (Sussman, 1993: 47).

⁹ The Exchequer fungerede primært som regnskabskontor for de indtægter, som de kongelige embedsmænd sendte ind fra alle dele af riget (Strayer: 37f.).

inflationsskat skabt ved forringelse af mønten, hvilket kunne ske uden medvirken af repræsentative forsamlinger.

Ved krigens udbrud bestod kronens indtægter således primært af de midler, som kongens private domæner kastede af sig. Hvis det ikke var nok, måtte han anmode sine vasaller om økonomisk bistand og lokale, repræsentative forsamlinger om støtte. Den franske statsudvikling i senmiddelalderen blev præget af et interesse-sammenfald mellem kongemagten og byernes borgere med hensyn til skat og administration. Kongemagt og handelsstand foretrak reguleret skatteopkrævning, og udviklingen af en centraliseret administration satte kongen i stand til at konstruere et bureaukrati på ikke-feudal basis. I løbet af 1300-tallet voksede indtægterne fra nye økonomiske kilder mere end indtægterne fra traditionelle områder som landbruget, og den øgede evne til at skaffe økonomiske midler var fundamental for etableringen af et stærkere og mere centraliseret monarki. Charles V skabte således et nyt grundlag for den franske kongemagt ved at organisere skattevæsenet og indføre direkte skatter. De franske monarker fik derefter ret til permanent, national beskatning. Rigsstænderne fik således ikke, som det engelske Parlament, generel skattebevillingsret, og ved slutningen af hundredårskrigen opkrævedes skat ved direkte militære udlæg, og befolkningen havde vænnet sig til denne praksis (Finer 1975: 127).

National identitet

Allerede før krigen havde en af den franske konges juridiske rådgivere, William af Nogaret, erklæret, at han var rede til at forsvare "the king and his fatherland, the realm of France" og at han som ridder var parat til at dø i forsvar for "patriam meum regnum Franciae" (Kantorowicz 1972: 65f). For Huizinga er 'patria', der kan oversættes til 'fatherland', en administrativ term uden større følelsesmæssig værdi. 'Patria' blev brugt som betegnelse for en speciel jurisdiktion, et land eller en gruppe af lande, (Huizinga 1972: 17) og Williams erklæring er følgelig ikke udtryk for nogen national følelse. Men 'fatherland' defineres som 'the realm of France', hvilket må opfattes som andet og mere end en ren administrativ enhed. Der er naturligvis klar forskel på holdning og følelse hos middelaldermennesket og det moderne menneske, når det gælder begrebet 'fatherland', men selve ideen om, at der eksisterer et 'fatherland' må i sig selv være et bevis på en begyndende national følelse allerede før hundredårskrigen, i hvert fald i visse kredse.¹⁰

Frankrig oplevede i løbet af krigen en voksende bevidsthed om national identitet, voksende territorial identitet og voksende royal autoritet. Frankrig var ifølge Allmand ved krigens afslutning en nation, hvis konger ikke længere var en feudalherrer, men hersker over et

'regnum' med undersåtter snarere end vasaller. Omkostningerne ved et nationalt forsvar kunne nu pålægges alle franskmænd, uanset hvor i riget de boede. Krigen mod England havde udviklet sig til en national krig ledet af staten, der derved blev synlig og personificeret ved kongen og hans embedsmænd (Allmand 1988: 171). Frankrig løste som den første kontinentale magt problemet med 'mosaik-staten' – en stat bestående af provinser med stærke, autonome traditioner. De lokale loyaliteter underordnedes en højere loyalitet over for monarkiet, men først under den franske revolution accepterede provinserne endegyldigt, at de var forenede i én nation.¹¹ Frankrigs udvikling mod en nation var langsommere end Englands, og ifølge Hastings kunne denne udvikling kun finde sted så hurtigt og så overbevisende efter den franske revolution, fordi de basale "requirements for a nation in being" havde været latent til stede siden senmiddelalderen (Hastings 1999: 97, 99).

Centralisering

I Frankrig førte krigens centraliserende effekt til monarkiets styrkelse over for de regionale centre og til fremkomsten af den første stående hær. Forandringen fra feudalsystem til statssystem kan ses som et logisk, næsten deterministisk resultat af udviklingen i militær teknologi og strategi. Den strategiske anvendelse af organiserede infanteristyrker og bueskytter udkonkurrerede den hidtidige måde at udkæmpe en krig, og introduktionen af artilleri afsluttede denne proces. Dette øgede omkostningerne ved krigsførelsen og øgede kravene til de krigsførendes skattebasis og centrale myndighed. Den territoriale fragmentation, der havde været karakteristisk for især det franske feudale samfund, elimineredes, idet feudalherrerne ikke magtede at mobilisere de ressourcer, der var nødvendige for krigsførelsen (Porter 1994: 12).¹² De feudale enheder manglede simpelthen størrelse og volumen med det resultat, at en enkelt af dem, kongemagten, centraliserede magten. Krigens betydning lå primært i de nye krigsmetoder og den politiske administration, der især i Frankrig introduceredes i krigens sidste fase. I løbet af krigen udvikledes i begge krigsførende lande et statsapparat med politiske og militære institutioner, og krigen gav magthaverne tilskyndelsen til og muligheden for at koncentrere magten. Men den udmattende krig forhindrede samtidig en normal udvikling af statsapparatet, idet strukturelle reformer blev udskudt, og problemer løstes ad hoc - effektivitet ofredes for umiddelbare resultater (Strayer 1970: 60).¹³

Loyaliteten over for kongen

På det mentale plan medvirkede krigen til at bibringe medlemmer af samfundet, soldater som civilister, større

¹¹ Finer tidsfæster denne begivenhed til 1789/90, hvor tredje-stand dannede Nationalforsamlingen, og hvor store demonstrationer lydløst eliminerede de gamle provinser (Finer, 1988: 195).

¹² Dette skete først endeligt i løbet af 1500-tallet (Porter, 1994: 64), men grundlaget blev lagt i den sene middelalder.

¹³ Strayer nævner ikke, hvordan en 'normal' udvikling ville være.

¹⁰ ifølge Strayer var der en begyndende idealisering af Frankrig omkring 1300 blandt højere sociale lag – at beskytte Frankrig var at tjene Gud (se Strayer, 1970: 56).

national bevidsthed, og kongemagten som institution spillede en vigtig rolle i skabelsen af en national identitet. Krigen var således årsag til de tidligste manifestationer af nationale følelser, der overskred de provinsielle og personlige loyaliteter. Kongemagten kom til at stå som garant for sikkerhed og styrke, og denne proto-nationalisme blev derfor centreret om kongen. Især i Frankrig kom store dele af den franske befolkning til at se kongens sejr som Frankrigs sejr. Krigen havde ikke samme effekt i England, hvor befolkningen betragtede det omstridte territorium som en dynastisk besiddelse, ikke som en national sag (Porter 1994: 38).

Den lange krig var den mest afgørende enkeltfaktor for den voksende bevidsthed om nationalt tilhørsforhold i Frankrig. Med landet under angreb måtte forsvaret prioriteres over alt andet. For at imødegå truslen måtte den franske krone - i lyset af de stærke, lokale loyaliteter - skabe en national følelse. Først måtte Frankrig defineres som hele kongeriget, ikke blot som de områder, der var kontrolleret af kongen. Derpå måtte skabes en bevidsthed om, at truslen måtte imødegås kollektivt af hele den franske nation - 'patria' - lydige over for den samme konge. Opfattelsen af nationalt tilhørsforhold skabtes således af magtpolitiske motiver. Den kongelige hær, der blev betalt og kommanderet af kongen, blev betragtet som en beskytter af hele Frankrig. Hæren som instrument for staten og som symbol for kongens styrke afspejler direkte den voksende følelse af fransk enhed. Parallelt hermed skabtes et nationalt skattesystem (Allmand 1988: 147f.).¹⁴

Følelsen af enhed havde dog sine begrænsninger. Enguerrand de Coucy opsagde som nævnt sit troskabsforhold til den engelske konge, mens andre franske adelsmænd overførte deres loyalitet fra fransk til engelsk side. Coucys sénechal Chanoine de Robersart er i den henseende typisk. Han opholdt sig som gidsel i England sammen med Coucy. Under opholdet svor han troskab mod Edward III og vendte tilbage til Frankrig for at hærge Picardiet, som han få år før havde forsvaret mod englænderne. Tuchman finder forklaringen på disse mænds loyalitetsvalg i deres oprindelse: "...they were generally Gascons or Bretons or Hainauters who did not feel themselves basically French or English" (Tuchman 1978: 302). Den regionale loyalitet var i sidste halvdel af 1300-tallet stærkere end loyaliteten over for det Frankrig, der endnu ikke var defineret.

Krigens effekt

At den langvarige krig har påvirket udviklingen af national bevidsthed og national følelse i Frankrig og England, må siges at være sandsynligt, især for Frankrigs vedkommende. De senere nationalstater England og Frankrig begyndte at tage form imod slutningen af middelalderen, hvor også fundamentet til nationalismens senere vækst blev lagt. Krigen og de militærteknologiske ændringer fremmede uden tvivl den nati-

onale udviklingsproces, mens det er mere usikkert, om de fremkaldte denne proces. I den forbindelse er det værd at bemærke, at de tyske og italienske områder oplevede langvarige krigsperioder i senmiddelalderen uden at gennemløbe den samme udviklingsproces som England og Frankrig. Det er reelt umuligt at afgøre, hvornår loyaliteten over for nationen er den dominerende loyalitet. Der kan dog ikke herske tvivl om, at der især i England var et kraftigt underlag for udviklingen af nationalisme og dermed for udviklingen af nation - om man så vil kalde dette underlag for nationalisme eller proto-nationalisme, er et spørgsmål om definition.

Nationalisme er et moderne fænomen

Det har vist sig, at der eksisterede elementer af national følelse - proto-nationalisme - i det præ-moderne England og Frankrig - de var proto-nationer. Den senmiddelalderlige nationalfølelse kan med fuld ret siges at være forløber for den moderne nationalisme, men netop kun en forløber. Den nationalistiske idé udvikledes langsomt og blev først evident med den franske revolution. Nationalisme i moderne forstand fandtes ikke i middelalderen, men netop i den sene middelalder udvikledes institutioner og ideer, som senere blev del af de moderne begreber nation og nationalisme. Først efter den franske revolution kom begreberne 'nation' og 'nationalstat' til fuld eksistens som fællesskab om formål og privilegier og som en følelse af at være et særligt folk med ret til selvbestemmelse. De nationalstater og den nationale identitet, som vi dag betragter som en naturlig del af vores verden, er et relativt nyt fænomen.

Krig var ikke den eneste årsag til omdannelsen af de feudale samfund. Bag dette fænomen lå mange forskellige årsager: voksende befolkningstal, byernes vækst, voksende handel, udviklingen af kapitalmarkeder, bogtrykning. Men hundredårskrigen betydning er dog uomtvistelig, og Sussmans vurdering kan stå som en passende afslutning:

Begun in the 1330s as a dynastic struggle between feudal entities, the Hundred Years' War ended in 1453, having galvanized national sentiments and laid the foundations for nation-state governments.

(Sussman 1993: 44)

Lene M. Pedersen er cand.mag. i historie og europastudier og informationsmedarbejder ved Internationalt Kontor på Ingeniørhøjskolen i Århus.

Litteratur

Allmand, Christopher (1988): *The Hundred Years War. England and France at War c.1300-c.1450*. Cambridge: Cambridge University Press.

Anderson, Benedict (1983): *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

Finer, Samuel E. (1975): "State- and Nation-Building in Europe: The Role of the Military" In: Charles Tilly (red.): *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton: Princeton University Press.

Finer, Samuel E. (1988): *The Man on Horseback. The Role of the*

¹⁴ 'Nationalt tilhørsforhold' er min oversættelse af begrebet 'Nationhood'.

Military in Politics, London: Pinter Publishers.

Finer, Samuel E. (1997): *The History of Government from the Earliest Times. Volume II. The Intermediate Ages*. Oxford: Oxford University Press.

Gellner, Ernest (1983): *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell.

Hastings, Adrian (1999): *The Construction of Nationhood. Ethnicity, Religion and Nationalism*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hertz, Frederick (1972): "War and the Formation of National Traditions" In: Leon C. Tipton: *Nationalism in the Middle Ages*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Hobsbawm, E.J. (2000): *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.

Huizinga, Johan (1972): "Nationalism in the Middle Ages" In: Leon C. Tipton: *Nationalism in the Middle Ages*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Kaspersen, L.B. (1997): "War, State, Sovereignty, and Citizenship: Introduction and Problematique" In: L.B. Kaspersen: *War, State, Sovereignty, and Citizenship*. Aarhus Universitet: Department of Political Science.

Kantorowicz, Ernst H. (1972): "Patriotic Propaganda" In: Leon C. Tipton: *Nationalism in the Middle Ages*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Keeney, Barnaby C. (1972): "England" In: Leon C. Tipton: *Nationalism in the Middle Ages*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Porter, Bruce D. (1994): *War and the Rise of the State*. New York: Free Press.

Strayer, Joseph (1970): *On the Medieval Origins of the Modern State*. Princeton: Princeton University Press.

Strayer, Joseph R. (1971): *Medieval Statecraft and the Perspectives of History. Essays by Joseph R. Strayer*. Princeton: Princeton University Press.

Sussman, Nathan (1993): "Debasement, Royal Revenues, and Inflation in France During the Hundred Years' War, 1415-1422". *The Journal of Economic History*, Vol.53, No.1, Mar.

Tuchman, Barbara W. (1978): *A Distant Mirror. The Calamitous 14th Century*. New York: Ballantine Books.